ROZHLEDY

MIROSLAV MACKA

PROGNÓZOVÁNÍ V GEOGRAFII — JEJÍ PŘIPRAVENOST NA TUTO ÚLOHU

M. Macka: *Prognosing in geography — its preparation for that task.* Sborník ČSGS 84:4:300—302 (1979). — The author deals with the problems of prognosing in geography, especially in Czechoslovakia. According to his conclusion geography in socialist society ought to prefer the prognosis in areas of largest developing of socio-economic sphere. Economic geography has to examine and signal the consequences of intense economic activity on the natural environment; physical geography has to verify the progress of its own prognosis in a respective region or area. *(R.)*

Otázka prognózování vyvstala v geografii ostře teprve po skončení druhé světové války. Přirozeně s určitým časovým zpožděním, tj. po skončení poválečné rekonstrukce a stabilizace hospodářství většiny evropských zemí. Neobjevila se pouze v socialistických zemích, kde v padesátých letech započalo období socialistické industrializace, ale i ve vyspělých kapitalistických zemích, jako pokus najít východisko z protikladnosti ochrany územních zájmů občanů zastoupených jejich volenými územními orgány a investičními a ekonomickými zájmy jednotlivých koncernů.

Je zásluhou geografa ze socialistické země, prof. K. Dziewońského, že za jeho předsednictví jedné z komisí IGU, založené Mezinárodním geografickým kongresem IGU v Londýně v roce 1964 (Commission des Méthodes de la Régionalisation Economique de l'IGU) bylo již v roce 1967 uskutečněno zasedání (ve Strasbourgu), které část svého jednání věnovalo otázkám prognózování v geografii.

Pak dochází spíše k publikování úvah tohoto zaměření. Kvantitativně metodologicky však výzkum sám daleko zaostává za spíše teoretickými postuláty prognózování v geografii. Dlouhou dobu se také pod názvem prognózování v geografii v podstatě chápe územní plánování regionů. V kapitalistických zemích je to logická hranice; jejím překračováním by geografové začali ohrožovat již samou podstatu této společnosti.

Dovolím si nyní přistoupit k poměrům ČSR, resp. v ČSSR. V ČSSR dochází k oživení zájmu o tyto otázky až v sedmdesátých letech. V roce 1972 vycházeji současně dvě publikace, věnované těmto otázkám. Zaměření prvé „Vývoj a prognóza regionu" (Acta Geographica Univ. Comenianae, Economico-geographica Nr. 13, Bratislava) je jasné již z jejího názvu. Druhá „Geografie a výzkum životního prostředí" (Studia Geographica 24, Brno, 1972, 80 str.), je obecně věnována otázkám životního prostředí. Obsahuje též příspěvek I. P. Gerasimova, přednesený již v roce 1971. V příspěvku I. P. Gerasimov ve výčtu úkolů geografie, kterou nazval „konstruktivní", uvádí jako prvý bod úkol rozpracování prognóz hodnocení potřeby přírodních zdrojů v národním hospodářství, další určení těchto zdrojů a jejich ekonomické ohodnocení.

Z problematiky, kterou zde akademik I. P. Gerasimov nastiňuje, se chci věnovat pouze otázce prognózy obecně, nikoliv tedy jím nastíněným některým z hlavních cílů výzkumu, neboť pro podmínky ČSSR je třeba zaměřit se ještě na další a stejně významné cíle a úseky podmiňující rozvoj naší společnosti.

Lze říci, že zakotvení prognózování v geografických vědách zdaleka nepostupuje tak rychle, jak bychom si mohli přát. V podstatě stále ještě se ve výzkumu pohybujeme na konci procesu a pokud zkoumáme otázku materiální diferenciace prostředí včetně životního prostředí, zkoumáme vlastně stále se prohlubující, ale známé negativní dopady té či oné činnosti lidské společnosti. Tak už můžeme spíše pouze potvrzovat, že stupeň degradace tu a nebo jinde je tak vysoký, že v té anebo oné oblasti negativní působení dosáhlo již takového stupně, že zpětné vazby nám signalizují výrazné porušení ekologické rovnováhy. Domnívám se, že příčina tohoto stavu spočívá v geografii samé, neboť teoretická a koncepční nejasnost znemožňuje, resp. zpomaluje účinky jakýchkoliv dobře vymyšlených cílů základního výzkumu. Proto se stručně vrátím k pojetí geografie samé, neboť jedině zde nutno hledat příčinu tohoto stavu.

Současná geografie patří ke skupině věd, jejichž společným znakem je prostorový přístup ke zkoumání různých forem pohybu hmoty. Jsou to vědy o regionální diferenciaci zemského povrchu. Zkoumají zákony vzniku a rozvoje teritoriálních systémů formujících se na zemském povrchu v procesu vzájemného působení přírody a lidské společnosti. Odhalování těchto zákonitostí a ovládnutí těchto procesů má velký společenský význam. Bez jejich poznání nemá geografická prognóza žádnou reálnou základnu.

Objektem studia geografických věd jsou teritoriální systémy různých typů (přírodní, socioekonomické, přírodně-socioekonomické), které ve svém souhrnu vytvářejí geografické prostředí Země.

Úkolem geografických věd je zkoumat tyto teritoriální a regionální systémy. Teritoriální systémy jsou dialektickou jednotou různých kvalit nebo forem pohybu hmoty (anorganických, biologických, společenských), které se řídí kvalitativně odlišnými zákonitostmi. Proto i geografické vědy jsou jednak vědy přírodní, jednak vědy společenské. Zastáváme názor, že neexistuje tzv. jednotná geografie, ale soubor geografických věd, které společně zkoumají jediný společný objekt geografie, tj. teritoriální systémy a zákonitosti jejich rozvoje.

Geografie tedy představuje tvůrčí spolupráci fyzické a ekonomické geografie a kartografie; každá z těchto tří disciplín plní zvláštní část programu komplexního výzkumu prostředí. Mají své samostatné cíle a úkoly. Fyzická geografie je věda o přírodních zákonitostech rozvoje teritoriálních systémů a diferenciaci systémů přírodní sféry. Pro komplexní zkoumání geografického prostředí přináší fyzická geografie poznání přírodního základu geografického prostředí měněného člověkem, poznání zákonů přírodních procesů, podle kterých fungují a mění se i ty nejpozměněnější teritoriální systémy geografického prostředí.

Ekonomická geografie přispívá ke komplexnímu poznání geografického prostředí zkoumání jak zákonitostí jeho ekonomického využití, tak i zákonitostí zpětného působení změněného a osvojeného geografického prostředí na ekonomickou strukturu teritoria. Jedním z integrálních úkolů ekonomické geografie je prognózování vývoje teritoriální diferenciace socioekonomických struktur.

Kartografie pak vyjadřuje na mapách, v atlasech apod. geografické prostředí, a to jeho přírodní základ, ale i změny vnesené do něj člověkem, tedy společností, úroveň využití geografického prostředí a výsledky tohoto využití, tj. stav úrovně a rozmístění společenských aktivit a jejich teritoriální diferenciaci.

Z uvedeného vyplývá — a o tom v důsledku metodologie marxisticko-leninské filosofie nepochybujeme — respektovat v geografii prioritu zákonů společenského vývoje. A právě jejich teritoriálními projevy se zabývá ekonomická geografie, protože studuje sociálně ekonomický prostor Země, tj. objekty, jevy a procesy

lidské aktivity v jejich prostorových strukturách a kauzálních vztazích uvnitř těchto struktur a mezi nimi. Konkrétně tedy, máme-li metodologicky správně postupovat a chceme-li prognózovat v geografii, je třeba prvně poznat a definovat hlavní směry pohybu naší společnosti a prostorové dopady těchto směrů pohybu. V termínu „naší společnosti" uvažuji již i stále sílící vlivy integrace v rámci RVHP i světové dělby práce. To je dnes objektivním v socialistickém hospodářství v teritoriálním aspektu nezbytným postulátem každé prognózy: prvně je třeba vyjít z realizace toho či onoho objektu v rámci zemí RVHP. Vraťme se však k prognózování pohybů socioekonomické sféry. Dovolil bych si zde uvést jeden z řady možných příkladů. V současné době stojíme před problémem, jak alespoň částečně omezit negativní dopady živelně proběhnuvšího procesu výstavby chat hlavně v příměstských oblastech velkých měst. Dnes hlavní zákonitostí tohoto socioekonomického jevu a jejich průběh již známe. Jsme tedy v současné době schopni vědecky definovat a teritoriálně analyzovat tyto pohyby a předvídat jejich další vývoj. Bohužel s 20letým zpožděním. Předložení těchto prognóz na počátku rozvoje tohoto jevu mohlo být vážným podkladem pro přírodně-ochranářská opatření kulturně-estetické ochrany krajiny — konkrétně řečeno pro plánovitá opatření, která předem mohla tento proces určitým směrem usměrnit a teritoriálně regulovat. Toto je pouze jeden z mnoha případů, které bych mohl uvést. Obecně však z toho vyplývá nutnost soustředit prioritně pozornost na prognózování teritoriálního vývoje socio-ekonomických struktur, nelz však neupozornit, že to vyžaduje nezbytná kádrová a personální opatření k zabezpečení realizace těchto úkolů. Tak bude možné ve společném postupu s fyzickou geografií a s její pomocí dopředu ověřovat si správnost předpokládaných prognóz i jejich hloubky a rozsahu. Znamenalo by to v geografii nikoliv změnu ve významu jejich dvou hlavních souborů dílčích disciplín, a to geografie fyzické a ekonomické, jejichž role je každá ve svém úseku nezastupitelná a nenahraditelná, ale změnu v koncepci a řazení úkolů při geografických výzkumech obecně a životního prostředí zvláště.

Teprve pak se stanou reálnými a uskutečnitelnými též úvahy, *na které hlavní problémy rozvoje* socialistické společnosti se má geografie *prioritně* soustředit. Tím je dána odpověď i na *regionální prioritu* směrování základního výzkumu. Na prognózy oblastí, kde se významně budou prohlubovat a komplikovat dopady rozvoje socioekonomické sféry, je pak nutno soustředit hlavní síly základního výzkumu, jak fyzické, tak ekonomické geografie. Té druhé, aby verifikovala průběh svých prognóz, té prvé, aby zkoumala a signalizovala jejich dopad do přírodního prostředí a předpokládaný průběh zpětných vazeb, které se v důsledku toho rozvinuly.

V této souvislosti jsem nucen upozornit ještě na dva důležité aspekty. Za prvé je to postavení geografie v systému věd. Jestliže jsme uvedli, že ekonomická geografie je vědou společenskou, pak prognózování hlavních směrů pohybu socialistické společnosti nelze uskutečnit bez mezioborové spolupráce v rámci komplexu společenských věd. Vždy však půjde o prognózu geografickou, která, je-li správná, měla by se v obecném shodovat s prognózami ostatních společenských věd. To platí i obráceně.

Za druhé je to otázka *roviny*, ve které se provádí výzkum a na něm založená prognóza. J. Demek v již citovaném sborníku (str. 9) vidí nutnost studia kulturní krajiny ve třech rovinách. Rozhodně v ekonomické geografii se prognózování týká na prvém místě horní roviny, nejvyšší. Uvažujeme-li teritoriální diferenciaci, současně se promítá též do úrovně střední. Mikroregionální úroveň je z tohoto hlediska pouze otázkou místní optimalizace té či oné aktivity vzhledem ke geografickým podmínkám teritoriálního komplexu.